

ƏRAZİ YURİSDİKSİYASI ÇƏRÇİVƏSİNDƏ POZİTİV ÖHDƏLİKLƏR: İNSAN HÜQUQLARI KONVENSIYALARININ TƏHLİLİ

Abbasov Ş.N.

Milli Aviasiya Akademiyası

Məqalədə ərazi yurisdiksiyası daxilində pozitiv öhdəliklərin beynəlxalq insan hüquqları çərçivəsində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi vurğulanır. İnsan hüquqları konvensiyaları dövlətlər üçün öz sərhədləri daxilində insan hüquqlarını fəal şəkildə qorumaq və təşviq etmək üçün baza rolunu oynayır. Çətinliklər mövcud olsa da, beynəlxalq əməkdaşlıq və hesabatlılıq mexanizmləri müsbət öhdəlikləri gücləndirmək və universal insan hüquqlarının müdafiəsini təmin etmək üçün imkanlar təklif edir. Yaşamaq hüququ əksər konvensiyalarda neqativ öhdəlik kimi tanınan əsas insan hüququdur. Bununla belə, təhsil və səhiyyə kimi digər sahələrdə də pozitiv öhdəliklər mövcuddur ki, bu da dövlətlərdən bütün vətəndaşlar üçün bu hüquqların həyata keçirilməsini təmin etmək üçün fəal tədbirlər görməsini tələb edir. Təhsil və sağlamlıq hüququ müxtəlif konvensiyalarla qorunur, bəziləri inklüziv sistemlərin yaradılması və əsas xidmətlərə çıxışın təmin edilməsi kimi müsbət öhdəlikləri açıq şəkildə əks etdirir. Müsbət öhdəliklərin vurğulanması bütün fərdlər üçün bu hüquqların təmin edilməsi üçün dövlətin fəal fəaliyyətinin vacibliyini vurğulayır.

Açar sözlər: Yaşamaq hüququ, təhsil hüququ, sağlamlıq hüququ, insan hüquqları, konvensiya, pozitiv öhdəliklər, neqativ öhdəliklər, Beynəlxalq Pakt.

İşin məqsədi: Ərazi yurisdiksiyası daxilində pozitiv öhdəliklərin beynəlxalq insan hüquqları hüququnda yeri və rolunun müəyyənləşdirilməsi, həmçinin insan hüquqlarına dair konvensiyaların dövlətlərin öz sərhədləri daxilində hamı üçün insan hüquqlarının fəal şəkildə qorunması və təşviq edilməsinə dair öhdəliklərin yerinə yetirilməsindəki əhəmiyyəti və bununla bağlı digər məsələlərin araşdırılmasından ibarətdir.

Ərazi yurisdiksiyası daxilində pozitiv öhdəliklər konsepsiyası beynəlxalq insan hüquqları hüququnun əsasını təşkil edir. İnsan hüquqları konvensiyaları əsas insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi üçün çərçivələri müəyyən edən mühüm sənədlərdir. Bu konvensiyalar dövlətlərin öz sərhədləri daxilində insan hüquqlarını fəal şəkildə qorumaq və yerinə yetirmək üçün pozitiv öhdəliklər götürdükləri hüquqi bazanı müəyyən edir. Bu məqalədə ərazi yurisdiksiyası daxilində pozitiv öhdəliklərin əhəmiyyəti araşdırılır. Burada həmçinin insan hüquqları konvensiyalarının dövlətlərin öz vətəndaşları üçün insan hüquqlarının qorunması ilə bağlı öhdəlikləri və bu öhdəliklərin formalaşmasında necə mərkəzi rol oynadığı vurğulanır.

Pozitiv öhdəliklər neqativ öhdəliklərdən fərqli olaraq dövlətlərin öz yurisdiksiyaları altında olan bütün fərdlərin insan hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin etmək üçün fəal tədbirlər görməsinə səbəb olur. Bu öhdəliklər təkcə insan hüquqlarını pozmaqdan çəkinməyi deyil, həm də bu hüquqların həyata keçirilməsini təmin edən siyasət və qanunların həyata keçirilməsini tələb edir.

Ərazi yurisdiksiyası dövlətin öz səlahiyyətlərini həyata keçirdiyi və qanunlarının tətbiq olunduğu coğrafi sərhədə aiddir. Bu ərazi daxilində dövlətlər insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi, öz sərhədləri daxilində olan bütün şəxslərin beynəlxalq insan hüquqları konvensiyalarında təsbit olunmuş hüquqlardan istifadə etmələrini təmin etmək üçün əsas məsuliyyət daşıyırlar [1].

İnsan Hüquqları Konvensiyası: pozitiv öhdəliklər üçün baza. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi (UDHR), Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt (ICCPR) və İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt (ICESCR) kimi insan hüquqları konvensiyaları geniş məzmunu ifadə edən təməl sənədlərdir. Onları ratifikasiya edən dövlətlər üçün məcburi olan bu konvensiyalar ərazi yurisdiksiyası daxilində pozitiv öhdəliklər üçün hüquqi baza yaradır. Bunları aşağıdakı kimi təhlil etmək mümkündür:

a) Yaşamaq hüququ və pozitiv öhdəliklər

Yaşamaq hüququ ən fundamental insan hüquqlarından biridir. İnsan hüquqları konvensiyaları dövlətlərin üzərinə fərdləri özbaşına həyatdan məhrum etməkdən qorumaq üçün konkret addımlar atmaq üçün pozitiv öhdəliklər qoyur. Bu, qeyri-qanuni qətlərin araşdırılmasını və mühakimə olunmasını, səhiyyə xidmətlərinə çıxışın təmin edilməsini və qarşısı alın bilən ölüm hallarının azaldılması üçün tədbirlərin həyata keçirilməsini və digər tədbirləri əhatə edir.

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 3-cü maddəsində deyilir: "Hər kəsin yaşamaq, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır". Bu müddəə hər hansı pozitiv öhdəliklər qeyd edilmədən bütün fərdlərin yaşamaq hüququnu müəyyən edir. Bununla belə yaşamaq hüququ, həm də o deməkdir ki, dövlətlər ayrı-ayrı şəxsləri, istər dövlət, istərsə də qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədilmiş qanunsuz qətlərdən qorumağa borcludurlar. Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın 6-cı maddəsi yaşamaq hüququnu tanıyır və Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi kimi, dövlətlərin bu hüququ qorumaq üçün neqativ öhdəliyinə diqqət yetirir. Paktın deyilir: "Hər bir insanın təbii yaşamaq hüququ vardır. Bu hüquq qanunla qorunur. Heç kim özbaşınalıqla (qanuni əsaslar olmadan) həyatdan məhrum edilə bilməz". Bu pakt dövlətləri özbaşına həyatdan məhrum etmənin qarşısını almağa, şübhəli ölümlərlə bağlı qərəzsiz araşdırma aparmağa və bu hüququn pozulmasına görə məsuliyyət daşıyanları məsuliyyətə cəlb etməyə borcludur [2]. AİHM-in 2-ci maddəsi dövlətlərin özünümüdafiə və ya silahlı münaqişələr kimi müəyyən hallar istisna olmaqla, kiminsə həyatına qəsd etməmək barədə neqativ öhdəliyini vurğulayaraq yaşamaq hüququnu əks etdirir. AİHM, digər insan hüquqları konvensiyaları kimi, qeyri-qanuni qətlərin araşdırılmasına və qurbanlar və onların ailələri üçün effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinin yaradılmasına əhəmiyyət verir. İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyasının 4-cü maddəsi yaşamaq hüququnu təmin edir və həm neqativ, həm də pozitiv öhdəlikləri ehtiva edir. O, özbaşına qətləri qadağan edir və adekvat yaşayış şəraitinin təmin edilməsi və səhiyyə kimi əsas xidmətlərə çıxış kimi həyat hüququnun qorunması üçün tədbirləri müəyyən edir. Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyasının 4-cü maddəsi yaşamaq hüququnu tanıyır və dövlətin bu hüququ özbaşına məhrumiyətlərdən qorumaq vəzifəsini vurğulayır. O, həmçinin pozuntuların araşdırılması və cəzalandırılması və qurbanlara və ya onların ailələrinə kompensasiyaların verilməsinə əhəmiyyət verir [3].

b) Təhsil hüququ və pozitiv öhdəliklər

Təhsil hüququ insan hüquqları konvensiyaları ilə qorunan digər mühüm insan hüququdur. Pozitiv öhdəliklər dövlətlərdən inklüziv və əlçatan təhsil sistemi yaratmağı, təhsil qarşısındakı maneələri aradan qaldırmağı və sosial-iqtisadi mənsəyindən və ya digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq hamı üçün keyfiyyətli təhsili təmin etmək üçün kifayət qədər resurslar ayırmağı tələb edir.

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 26-cı maddəsinin 1-ci bəndində deyilir: "Hər kəsin təhsil almaq hüququ var. Təhsil ən azı ibtidai və əsas pillələrdə pulsuzdur. İbtidai təhsil icbaridir." Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi pozitiv öhdəlikləri açıq şəkildə qeyd etmədən təhsil hüququnu əsas insan hüququ kimi tanıyır. Bununla belə, bu, dövlətlərin pulsuz və icbari ibtidai təhsilin təmin edilməsi üçün fəal tədbirlər görməsinin zəruriliyini nəzərdə tutur ki, bu da pozitiv

öhdəliyi əks etdirir. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Paktın 13(1) maddəsi təhsil hüququnu iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların bir hissəsi kimi tanıyır. O, açıq şəkildə pozitiv öhdəlikləri formalaşdırır və bildirir ki, təhsil tədricən hamı üçün pulsuz və məcburi olmalıdır və ali təhsil imkanlar əsasında hamı üçün bərabər şəkildə əlçatan olmalıdır. Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 28-ci maddəsi uşaqların təhsil hüququna həsr edilmişdir [4]. O, dövlətlərin hamı üçün ibtidai təhsili təmin etmək, orta təhsili hər bir uşaq üçün əlçatan etmək, uşaqların ehtiyaclarını ödəmək üçün müxtəlif təhsil formalarının inkişafını təşviq etmək kimi pozitiv öhdəliyini vurğulayır. İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyasının 17-ci maddəsi də dövlətlərin bütün səviyyələrdə təhsilin səmərəli təşkilini və inkişafını təmin etmək üçün öz təhsil sistemlərini təşviq etmək və gücləndirmək üzrə pozitiv öhdəliyini vurğulayaraq təhsil hüququnu tanıyır. Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyasının 13-cü maddəsi təhsil hüququndan bəhs edir və bildirir ki, valideynlərin öz əqidələrinə uyğun olaraq övladlarının dini və əxlaqi təhsil almasını təmin etmək hüququ vardır. Amerika Konvensiyası pozitiv öhdəlikləri açıq şəkildə qeyd etməsə də, o, uşaqların təhsilində valideynlərin rolunu və təhsil sistemlərində mədəni və dini müxtəlifliyə hörmətin vacibliyini qəbul edir [5].

c) Sağlamlıq hüququ və pozitiv öhdəliklər

Sağlamlıq hüququ dövlətləri sağlamlığın müxtəlif təyinediciləri ilə məşğul olmağa və səhiyyə xidmətlərinə ədalətli çıxışı təmin etməyə məcbur edir. Pozitiv öhdəliklər bütün fərdlər üçün əldə edilə bilən ən yüksək fiziki və psixi sağlamlıq standartına nail olmaq üçün ictimai səhiyyə siyasətinin həyata keçirilməsini, səhiyyə infrastrukturunun artırılmasını və sağlamlıq təhsilinin təşviqini əhatə edir.

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi ayrı-ayrı hüquqlar kimi sağlamlıq hüququnu açıq şəkildə qeyd etmir. Bununla belə, o, sağlamlıq hüququnu digər müddəalarla, məsələn, hər kəsin özünün və ailəsinin sağlamlığı və rifahı üçün adekvat həyat səviyyəsi hüququna malik olduğunu bildiren 25-ci maddə vasitəsilə dolay yolla tanıyır. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi açıq şəkildə sağlamlıq hüququ ilə bağlı pozitiv öhdəlikləri əks etdirməsə də, dövlətlərin ümumi sağlamlıq və rifahı təmin edən adekvat həyat şəraitini təmin etmək üçün tədbirlər görməli olduğunu nəzərdə tutur. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Paktın 12-ci maddəsi hər kəsin əldə edilə bilən ən yüksək fiziki və psixi sağlamlıq standartından istifadə etmək hüququnu tanıyır. O, açıq şəkildə dövlətlərin körpə uşaq ölümünü azaltmaq, ictimai sağlamlığı yaxşılaşdırmaq, xəstəliklərin qarşısını almaq, müalicə etmək və hamı üçün əsas səhiyyə xidmətlərinə çıxışı təmin etmək üçün addımlar atmaq üçün pozitiv öhdəlikləri formalaşdırır [6]. İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Pakt sağlamlıq hüququnun həyata keçirilməsinin mühüm elementləri kimi profilaktik tədbirlərin, ictimai səhiyyə proqramlarının və səhiyyə xidmətinə bərabər çıxışın vacibliyini vurğulayır. Uşaq Hüquqları Konvensiyasının 24-cü maddəsində uşaqların sağlamlıq hüququna xüsusi diqqət yetirilir. O, dövlətlərdən hər bir uşağın əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartından istifadə etmək hüququnu tanıdığı və bütün uşaqlara lazımi tibbi yardım və tibbi xidmət göstərməyi tələb edir. Bu konvensiya uşaqların optimal sağlamlığına nail olmaq üçün xəstəliklərin qarşısının alınmasının, səhiyyə xidmətinin əlçatanlığının və müvafiq müalicənin vacibliyini vurğulayır. İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyasının 16-cı maddəsində sağlamlıq hüququ təsbit edilmişdir. Burada deyilir ki, hər bir fərdin əldə edilə bilən ən yaxşı fiziki və psixi sağlamlıq vəziyyətindən istifadə etmək hüququ var və dövlətlərdən ictimai sağlamlığı qorumaq və yaxşılaşdırmaq üçün lazımi tədbirlər görməyi tələb edir. Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyasının 10-cu maddəsi sağlamlıq hüququnu ehtiva edir, lakin o, dövlətlər üçün pozitiv öhdəlikləri açıq şəkildə əks etdirmir. Bununla belə o, xəstəliklərin qarşısının alınması, müalicəsi və nəzarəti üzrə tədbirlərin təşviq edilməsinin,

səhiyyə xidmətlərinə çıxışın təmin edilməsinin və ailə planlaşdırılması üzrə maarifləndirmənin vacibliyini qəbul edir [7].

Bu sahədə çağırışlar və məhdudiyyətlər. Ərazi yurisdiksiyasında pozitiv öhdəliklərin əhəmiyyətinə baxmayaraq, onların həyata keçirilməsində problemlər mövcuddur. Bunlardan birincisi resurs məhdudiyyətləridir. Resurs məhdudiyyətləri dövlətlərin öz pozitiv öhdəliklərini tam yerinə yetirmək imkanlarına mane ola bilər. Məhdud maliyyə və insan resursları xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə insan hüquqlarının səmərəli həyata keçirilməsinə mane ola bilər.

İkinci problem ziddiyyətli prioritetlərdir. Belə ki, dövlətlər tez-tez rəqabətli prioritetlərlə üzləşirlər ki, bu da resursların bölüşdürülməsində dilemmalara gətirib çıxarır. Pozitiv öhdəliklərin yerinə yetirilməsini digər ictimai ehtiyaclarla balanslaşdırmaq çətin ola bilər, lakin vətəndaşların rifahını təmin etmək üçün insan hüquqlarının prioritetləşdirilməsi vacibdir.

Bir çox dövlətlər, xüsusən də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə pozitiv öhdəlikləri effektiv şəkildə yerinə yetirmək imkanlarına mane olan resurs məhdudiyyətləri ilə üzləşirlər. Məhdud maliyyə resursları, qeyri-adekvat infrastruktur və ixtisaslı kadr çatışmazlığı insan hüquqlarının təşviqi və qorunmasına yönəlmiş siyasət və proqramların həyata keçirilməsinə mane ola bilər.

Bəzi dövlətlərdə insan hüquqlarına üstünlük vermək və pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün siyasi iradə olmaya bilər. Siyasi mülahizələr, ziddiyyətli prioritetlər və ya həssas məsələlərin həllində istəksizlik insan hüquqlarının müdafiəsi və təşviqi üçün fəaliyyətin olmaması və ya qeyri-adekvat tədbirlərin görülməsi ilə nəticələnə bilər.

Pozitiv öhdəliklərin həyata keçirilməsi çox vaxt müxtəlif sahələrdə, məsələn, səhiyyə, təhsil və sosial xidmətlər üzrə xüsusi bilik və təcrübə tələb edir. Hökumət qurumları daxilində qeyri-adekvat potensial və təcrübə effektiv siyasətin, eləcə də proqramların həyata keçirilməsinə mane ola bilər.

Cəmiyyətlər daxilində qeyri-bərabərlik və ayrı-seçkilik resursların və xidmətlərin ədalətli bölüşdürülməsinə təsir göstərə bilər ki, bu da marginal (daxil olduğu cəmiyyətə münasibətdə fərqli düşüncə və davranışı olan şəxslər) qrupların öz hüquqlarını əldə etməkdə maneələrlə üzləşməsinə gətirib çıxara bilər. Bu, əhalinin həssas təbəqələri üçün pozitiv öhdəliklərin yerinə yetirilməsində çətinlikləri daha da gücləndirir [8].

Pozitiv öhdəliklərin gücləndirilməsi: əməkdaşlıq və hesabatlılıq. Ərazi yurisdiksiyasında pozitiv öhdəlikləri gücəndirmək üçün beynəlxalq əməkdaşlıq və hesabatlılıq mexanizmləri çox vacibdir. İqlim dəyişikliyi, yoxsulluq və insan alveri kimi global problemlər beynəlxalq əməkdaşlığı zəruri edir. Dövlətlər həssas əhali qruplarını qorumaq üçün kollektiv fəaliyyətin vacib olduğunu dərk edərək, insan hüquqlarına təsir edən transmilli problemlərin həlli üçün birgə işləməlidir. Müqavilələrin monitorinqi komitələri və regional məhkəmələr kimi beynəlxalq insan hüquqları qurumları dövlətlərin pozitiv öhdəliklərə əməl etməsinin monitorinqində mühüm rol oynayır. Bu mexanizmlər fərdlər və qruplar üçün insan hüquqlarının pozulmasına görə kompensasiya axtarmaq və dövlətləri öz öhdəliklərini yerinə yetirməkdə uğursuzluqlara görə məsuliyyətə cəlb etmək üçün imkan yaradır.

Dövlətlər digər ölkələr və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edərək öz pozitiv öhdəliklərini gücləndirə bilərlər. Ən yaxşı təcrübələrin, biliklərin və resursların paylaşılması insan hüquqlarının təşviqi və qorunmasına yönəlmiş tədbirlərin effektivliyini artırır. Məsələn, ölkələr uğurlu ictimai səhiyyə təşəbbüsləri və ya təhsil proqramları üzrə bilik mübadiləsində iştirak edə bilərlər. Bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələr və ya beynəlxalq təşkilatlar resurs məhdudiyyətləri ilə üzləşən və ya təcrübədən məhrum olan dövlətlərə texniki yardım və potensialın gücləndirilməsi üçün dəstək göstərə bilər. Bu, hökumətlərə pozitiv öhdəliklərini yerinə yetirən effektiv siyasət və proqramlar hazırlamaq, həyata keçirmək üçün səlahiyyət verə bilər [9].

Beynəlxalq insan hüquqları müqavilələrinin monitorinqi orqanları dövlətlərin öz pozitiv öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımada mühüm rol oynayır. Bu orqanlar dövlət hesabatlarını nəzərdən keçirir, ölkəyə səfərlər edir və insan hüquqları standartlarına uyğunluğu təmin etmək üçün tövsiyələr verirlər. Onlar eyni zamanda Müstəqil Milli İnsan Hüquqları Təşkilatları insan hüquqlarının müdafiəsi ilə məşğul olan və milli səviyyədə pozitiv öhdəliklərin icrasına nəzarət edən nəzarətçi kimi çıxış edə bilirlər. Onlar fərdlərin insan hüquqlarının pozulması barədə məlumat verməsi və hökuməti öz öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşımada üçün platformanı təmin edirlər. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) pozitiv öhdəliklərin təşviqində mühüm rol oynayır. Onlar dövlətlərə öz öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün təzyiq göstərərək vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul ola, məlumatlılığı artırma və hökumətin hərəkətlərinə nəzarət edə bilirlər.

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Komissiya kimi regional insan hüquqları məhkəmələri və komissiyaları pozitiv öhdəliklərin əhəmiyyətini gücləndirərək insan hüquqlarının pozulmasına görə cavabdehlik və müdafiə vasitələri axtarmaq üçün əlavə imkanlar təklif edə bilirlər [10].

İşin nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, ərazi yurisdiksiyası daxilində pozitiv öhdəliklər beynəlxalq insan hüquqları hüququnun təməli daşdır. İnsan hüquqları konvensiyaları dövlətlərin öz sərhədləri daxilində bütün fərdlər üçün insan hüquqlarını fəal şəkildə qorumaq və təşviq etmək öhdəliyini üzərinə götürdükləri təməl kimi xidmət edir. Çətinliklər mövcud olsa da, beynəlxalq əməkdaşlıq və cavabdehlik mexanizmləri pozitiv öhdəliklərin həyata keçirilməsini gücləndirmək üçün imkanlar təklif edir, insan hüquqlarının hamılıqla təmin edilməsini, fərdlərin ləyaqətlə və əsas azadlıqlarına hörmət şəraitində yaşaya bilməsini, həyat sürə bilməsini təmin edir. Pozitiv öhdəliklərə riayət etmək tək qanuni vəzifə deyil, həm də mənəvi imperativ xarakterlidir. Kollektiv səylər sayəsində dünya daha ədalətli və hüquqlara hörmət edən cəmiyyətə doğru səy göstərə bilər. Bu baxımdan, yaşamaq hüququ həqiqətən də ən fundamental insan hüquqlarından biridir, lakin insan hüquqları konvensiyalarda ümumiyyətlə neqativ öhdəlik kimi tanınır. Bu konvensiyalar dövlətlərdən fərdləri özbaşına həyatdan məhrum etmələrdən qorumağı, qətlərlə bağlı qərəzsiz araşdırma aparmağı və məsuliyyət daşıyanları məsuliyyətə cəlb etməyi tələb edir. İnsan hüquqları konvensiyaları ilk növbədə neqativ öhdəliklərə diqqət yetirsə də, pozitiv öhdəliklər təhsil, səhiyyə, sosial və iqtisadi hüquqlar kimi digər sahələrdə də mövcuddur ki, burada dövlətlərdən öz vətəndaşları üçün bu hüquqların həyata keçirilməsini təmin etmək üçün fəal tədbirlər görmələri tələb olunur.

Təhsil hüququ müxtəlif insan hüquqları konvensiyalarında mühüm insan hüququ kimi tanınır. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi təhsillə bağlı pozitiv öhdəlikləri nəzərdə açıq şəkildə tutmasa da, İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt və Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiya kimi digər konvensiyalarda bu öhdəliklər açıq şəkildə əks etdirilmişdir. Qeyd edilən öhdəliklər dövlətlərdən inklüziv və əlçatan təhsil sistemləri yaratmağı, təhsil qarşısındakı maneələri aradan qaldırmağı və sosial-iqtisadi mənsəyindən və ya digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq hamı üçün keyfiyyətli təhsili təmin etmək üçün kifayət qədər resurslar ayırmağı tələb edir. Konvensiyalar həmçinin öz ərazilərində bütün fərdlərin təhsil hüququnu təmin etmək üçün dövlətlər tərəfindən həyata keçirilən fəal tədbirlərin vacibliyini vurğulayır.

Sağlamlıq hüququ müxtəlif insan hüquqları konvensiyalarında əsas insan hüquqlarından biri kimi qəbul edilir. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi kimi bəzi konvensiyalar da sağlamlıq hüququndan mücərrəd şəkildə bəhs edildiyi halda, İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt və Uşaq Hüquqları Konvensiyası kimi digər konvensiyalarda dövlətlərin bu hüququ

yerinə yetirməsi üçün pozitiv öhdəlikləri açıq şəkildə təsvir edilmişdir. Bu öhdəliklər dövlətlərdən səhiyyənin müxtəlif təyinedici amillərini, o cümlədən ictimai səhiyyə siyasətinin həyata keçirilməsini, səhiyyə infrastrukturunun artırılmasını, səhiyyə təhsilinin təşviqini və səhiyyə xidmətlərinə bərabər çıxışın təmin edilməsini tələb edir. Pozitiv öhdəlikləri ehtiva edən bu konvensiyalarda bütün fərdlərin sağlamlıq hüququnu qorumaq, təşviq etmək və həyata keçirmək üçün qabaqçalı tədbirlərin əhəmiyyəti xüsusilə ön plana çəkildiyindən dövlətlərin öz ərazilərində bu cəhətləri nəzərə almaları xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

ƏDƏBİYYAT

1. Beitz, Charles R. The Idea of Human Rights. - Oxford: Oxford University Press, - 2009. - 256 p.
2. Fox, Hazel, and Philippa Webb. The Law of State Immunity. - Oxford: Oxford University Press, - 2008. - 704 p.
3. Gray, Christine. International Law and the Use of Force. - Oxford: Oxford University Press, - 2018. - 512 p.
4. Ishay, Micheline R., ed. The Human Rights Reader: Major Political Essays, Speeches and Documents from Ancient Times to the Present. - New York: Routledge, 2007. - 720 p.
5. Kolb, Robert. The International Law of State Responsibility: An Introduction. - Oxford: Oxford University Press, - 2019. - 296 p.
6. Moyn, Samuel. Not Enough: Human Rights in an Unequal World. - Cambridge, MA: Harvard University Press, - 2018. - 296 p.
7. Neier, Aryeh. The International Human Rights Movement: A History. - Princeton, NJ: Princeton University Press, - 2012. - 370 p.
8. Ryngaert, Cedric. Jurisdiction in International Law. - Oxford: Oxford University Press, - 2015. - 262 p.
9. T. M. C. Asser Institute. Territorial Jurisdiction of International Tribunals. - The Hague: T. M. C. Asser Press, - 2004. - 32 p.
10. Worden, Minky, ed. The Unfinished Revolution: Voices from the Global Fight for Women's Rights. - New York: Seven Stories Press, - 2012. - 384 p.

POSITIVE OBLIGATIONS WITHIN TERRITORIAL JURISDICTION: AN ANALYSIS OF HUMAN RIGHTS CONVENTIONS

Abbasov Sh.N.

National Aviation Academy

The article emphasizes the importance of positive obligations within the territorial jurisdiction within the framework of international human rights. Human rights conventions serve as a framework for states to actively protect and promote human rights within their borders. Although challenges remain, international cooperation and accountability mechanisms offer opportunities to strengthen positive commitments and ensure the protection of universal human rights. The right to life is a fundamental human right recognized as a negative obligation in most conventions. However, there are also positive obligations in other areas, such as education and health, which require states to take active measures to ensure the realization of these rights for all citizens. The right to education

and health are protected by various conventions, some of which clearly reflect positive obligations such as creating inclusive systems and ensuring access to basic services. Emphasizing positive obligations emphasizes the importance of active state action to ensure these rights for all individuals.

Keywords: Right to life, right to education, right to health, human rights, convention, positive obligations, negative obligations, International Covenant.

Rəyçi: *h.f.d., dos. S.Y. Qasimov*

Müəllif haqqında məlumat

Soyadı, adı, atasının adı	İş yeri	Vəzifəsi, elmi dərəcəsi, elmi adı	Əlaqə
Abbasov Şahin Nazim oğlu	Milli Aviasiya Akademiyası	“Hüquq” kafedrasının dissertantı	Shahinabbasov1@gmail.com mob: (+994) 50-211-65-38